

TÜRK TARİH ENCÜMENİ MECMUASI

TÜRK TARİH ENCÜMENİ TARAFINDAN NEŞROLUNUR

YENİ SERİ CİLT — I

Sayı 5 — HAZİRAN 1930 — MAYIS 1931

BU SAYIDA

- Ahmet Refik Mimar Sinan
M. Ali Şevki Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu
Ahmet Refik Naima Efendi menfada
Mehmet Behçet Sinop Kitabeleri
İsmail Hakkı Anadolu Türk tarihinde üç mühim sima
Nahit Sırrı Türkiye ile Çarlık Rusya arasındaki münasebat
Mahmut Kemal Bir Cevap

1 9 3 1

İSTANBUL

DEVLET MATBAASI

(101-24) — 5

60 kuruş

ANADOLU TÜRK TARİHİNDE ÜÇ MÜHİM SİMA

Sekizinci hicret asrı içinde Anadolu Türk tarihi tetkik edilirken sayıları dikkat üç sima görülür. Ertena, Demirtaş, قانی برهان الدین احمد = Kadı Burhanüddin Ahmed

kıymetli arkadaşım Rıdvan Nafizle (Sivas şehri) ismindeki müşterek eserimizi yazarken bu üç zate ait bilmünasebe evvelce müsvedde olarak hazırladığım notlardan bir kısmını o esere koymuştum. (Sivas şehri) ni okuyan zevattan bir kısmı Ertena, Demirtaş, Kadı Burhanüddin Ahmede dair bir monografi neşretmememi söylediler ve onun neticesi bu eser vücade geldi.

**

Yedinci hicret asrı ortalarına doğru [On üçüncü asrı miladî ortası] Anadolu kuvvetli bir devlet olan Anadolu Selçukileri Mogollara mağlup olmuş ve istiklâlini kaybederek İlhanilelere vergi vermeğe mecbur tutulmuştu.

Bu tarihten sonra Selçukilerin başına geçen hükümdarların saltanat kavgaları ve ümeradan bir kısmının Mogolların adamları olmaları Anadolu Selçuki devletini büsbütün sukut ettirmiş ve nihayet bir vali kadar bile nüfuzu kalmıyan hükümdarın saltanatına nihayet verilerek Anadolu, (Memalikirum) ismile İlhanilerin resmen hir vilâyeti addedilmişti. [M 1308. H708]

İşte bu suretle Anadolu Mogollardan (İlhaniye) şubesinin elinde son İlhanî hükümdarı Ebu Sait Bahadır = (ابو سعيد جادو خان) ın vefatı tarihi olan (M 1335 H 736) senesine kadar klmıştı. [1].

İlhaniler tarafından Anadolu idaresine memur edilen valiler içinde en maruf ve kudretlisi (Emirçoban) oğlu (Demirtaş) idi.

**

[1] Bütün Anadolu'nun İlhanilere tabi olması İlhanî hükümdarı olan (Olcayto Mehmet Hüdabende) Hanın vefatına yani (M 1316 H 716) senesine kadardır. Bu rabita yavaş yavaş çözülmeye başlamıştı. Bu rabıtayı Demirtaş muhafaza etmeğe çok çalıştı ve hemen hemen de muvaffak olabildi.

Ben, Demirtaşa ait tetkikatımı yazmazdan evvel onun babası olan ve bir aralık bütün İlhaniye devletini elinde tutan Emir çoban hakkında biraz malûmat vermği muvafık bulmaktayım. Bu suretle hem İlhanilerin son vaziyetleri ve Çobanın nüfuzu gösterilmiş ve hem de (Çoban)ın Anadolu seferinden bahsedilmek suretile esere bir mukaddeme, bir medhal yazılmış olur.

EMİR ÇOBAN

Emir Çoban, büyük Türk uluslarından Soldoz ulusunun reisi idi. Emir Çoban, İlhani hükümdarı (Gazan Mahmüt Han - غازان محمود خان) ın nüfuzlu ümerasından olup onunla (دیشک Dımışk) ve sair seferlerde birlikte bulunmuş ve eyi hizmetler etmişti.

Emir Çoban (Mehmet Hüdabende = محمد خدا بنده) zamanında [307:716 h] İkinci emir idi, fakat nüfuz ve hüsnü idare ve tetbir ve cesaretile ümeranın hepsine faikti [1]

Emir Çoban Mahmet Hüdabendenin sağlığında onun kızı (دولندی Dolendi) Hatunla izdivaç ederek hükümdara damat olmuştu .

(Mehmet Hüdabende) nin teveccüh ve itimadına lâyık olan (Emir çoban) bu itimada hiç halel getirmede.

(Mehmet olcayto - محمد اولجایتو) Hanın mısırlıların ellerinde bulunan (Rahbe) yi muhasarası esnasında [2] ora ehalisinin katliâmdan kurtulmak için hükümdar nezdinde müessir olan ve halkı ölümden kurtaran (Emir Çoban) idi. Bundan dolayı arap tarihleri, hükümdar nezdinde pek nüfuzlu olan (Emir çoban) dan sitayişle bahsetmektedirler.

(713 H 1313 M) senesinde (Emir çoban)a büyük bir av eğlencesi tertip etmesini emreden (Mehmet Hüdabende Han) ın yanında çoban ve çobanın oğullarından ve meşhur binicilerden (Bayram Hoca) ile (Dımışk Hoca) ve (Demirtaş) da vardı [3]

Mehmet Hüdabendenin son zamanlarında Anadolu Beyleri vaziyeti

[1] « دوم أمير بزرگ مقدم تازیك وترك خسرو عادل جویان نویان بن ملك تودان از قوم سلجوس که برای وکنایت وتدیروسیاست و صلابت ومهابت وبهادری بر همه فائقست » تاریخ اولجایتو

[2] Rahbe Osmanlı devletinin eski teşkilatında (Urfa) eyaletine merbut bir sancak merkezi idi. Eskiden Şam, Halep, Mısırdan Bağdat ve İrana giden veya oralarından Şam ve Halebe dönen tüccarlar bu yolu takip ettikleri için ehemmiyeti vardı.

[3] « ... وکان تحت خربندا اکدیش کیلاتی ماری عند ملوک مثله فارادان یشرح علیه وکان الی جانبه بیرم خواجا ابن جویان وکان اقرس من کان علی وجه الارض فی ذلک الزمان وکان لجویان ابنان اخران احدهما یسی دمشق خواجا والاخر یسی تمر تاش... » عقدالزمان ج 22 ص 10

Veliyyüddin kütüphanesi

müsaıt görerek İlhanileri ihmal etmeğe başlamışlardı. Bilhassa karaman oğlu bunları hiç saymayordu.

Memaliki rumun yanı Anadolu'nun İlhanilere karşı muhalif bir vaziyet almasına sebep İlhanilerin Anadolu valisi (امیر ایرنجین = Emir Irençin) in fevkalâde mezalimi idi.

Bu hadiseler üzerine Emir çoban 714 hicri senesi rebîülevveli içinde kuvvetli bir ordu ile Anadolu'ya geldi; karaman oğlundan maada

Bütün Anadolu Beyleri kendisini karşılamaya geldiler.[1]

Emir Çobanın karakâhı Sivas ile Erzincan arasında (Karan-bük) mevkiî idi. Anadolu Beyleri buraya gelerek İlhanilere karşı merbuti-yetlerini tēkit ettiriler [1]. Yalnız Karaman oğlu gelmediğinden onun tâdi-bi takarrur etti. Emir Çoban İlhanilere itaat eden bu Beyler ile birlikte Karaman oğlunu tedip etmek üzere Konya üzerine yürüdü.

Karamanlılar Konyayı tahkim etmişlerdi. Karaman oğlu askerine ve tahkimatın metanetine güveniyordu. Konya şiddetli surette muhasara edildi ve şehirdē açlık baş gösterdi. Nihayet (714 H. 1314 M.) senesi ramazanında Konya Emirçobana teslim oldu [2].

[۱] «وقصة رفتن امیر چوبان بروم چنان بود که بتاريخ ماه ربیع الاول سنه اربع عشر وسبعماية از جوانب و اطراف ممالک ایران مترددان و معاندان بقصد برخاستند و منحر رزم و تیرہ شدند از طرف روم و آن کشور روم قرامان خروج کردند که قومی بسیار وعدوی دشمنان از ترککان سلجوقی و شهر قونیہ و حدود و مصافات آن یک حد و جلہ بلاد روم محیط و مشوش کردند چہ رومیان خود از جور و تعدی امیر ایرنجین مشتکی در حبس و بض سرکردان بودند. اولجاٹو سلطان محمد چون از جرأت انبساط ترککان قرامان آگاه شد امیر چوبان را کہ استظهار پشت و پناه بود با سه تومان حدنگ جرار خور و خواہ بدفع نصرت قطع مضرت ترا کہ بجانب روم فرستاد و چوبان بتاريخ مذکور با سپاهی بعدد نجوم عزم روم کرد و بعد از قطع مراحل وطنی منازل چون بطریق مدید این سرحد رسید امراء و سرکشان و رئیس مترددان و عاصیان در حال باستقبال مبادرت نمودند و در مسارعت مسابقت جستند و سر بر خط بندگی نہاد و برقرار معہود دلوح دادن اقدام و قیام نمودند مگر زمرہ قرامان از ایلی و بندگی استنکاف داشتند و بحصانت سور و منات قلعه و متاع حصار و عدد عدد بسیار فریفته و مغرور بودند. امیر چوبان بظاہر قونیہ فرو آمد....»

تاریخ اولجاٹو [Ayasofya kütüphanesi, s. 207]

[۱] «... از هر طرف کہ بود امراء اترک سر بر خط طاعت نہادند فلک الدین دندان جید از بور غلو و اولاد اشرف از غرغروم و اسباط صاحب فخر الدین از قرہ حصار دولہ و امراء کرمان و ابناء علی شیر از کوتاہیہ و قلاع آن حدود و سلجان پاشا از قسطنطنیہ کہ در هیچ عہدی از عہود متقدم احضار و استحضار ایشان صورت نیستہ بود جلہ متعاقب بقتلاق قراشوک حاضر شدند و مطاوعت و امتثال نمودند و مطیع و متقاد گشتند...» [تذکرہ افسرانی]

[2] Paris nüshası Selçuknamede Çobanın Konyayı (715) hicri senesinde muhasara ettiği muharrerdir. [آمدن چوبان یک بروم و محاصره کردن قونیہ سنہ خمس عشر و سبعماية]

Emir çoban Anadolu işlerini hallederek avdet ederken (Demirtaş) Anadolu kaymakamlığında bırakarak genç ve tecrübesiz olmasına mebni müşavirliğine eski ve tecrübedide ümeradan (سيف الدين عارض) 1. tayin etmişti. Demirtaş ilk defa (Kayseri) şehrini merkez yaptı [1].

1316 miylâd senesinde (Olçayto Han) vefat ederek yerine oğlu Ebu Sait Bahadır Han küçük yaşta hükümdar olmuştu. Hükümet Başvezir (Ali Şah)dan ziyade naip hükümet olan Emirçobanın elinde idi. Ebu Sait ancak resmen hükümdar bulunuyor ve hükümet işlerini kendi arzusunâ göre (Çoban Nuyin = چوبان نويين) tedvir ediyordu. Çoban, Ebu Sait Hanın mukarriblerinden hepsisini merkezden uzaklaştırmıştı. Hatta Ebu Saidin hükümdarlığını temin eden bir Emiri bile katlettirmişti [2]

Bu şekli hükümet Ebu Sait Hanı sıktı. Çobandan memnun olmayan ümera ve Ebu Saidin akrabaları Çobanın nüfuzunu kırmak için fırsat arıyorlardı.

(Nihayetül ereb = نهاية العرب) ismindeki mahezimizin rivayetine göre Ebu Sait bir gün çobanın mütehakkimane vaziyetinden asker komandanlarından olan ve babası Hüdebendenin dayısı bulunan (امير ارمينجین) ile (Emir Kurmişi = امير اورميش) ye [3] ve (امير طوقاق) a açtı; bunlar (Kiraryt = كيريات) kavmindan idiler.

Bu ümera hükümdar muvafekat ederse Emirçobanı öldüreceklerini Ebu Saide bildirdiler. Ebu Saitte muvafakat etti. Çobanı öldürecek olan bu müttefik ümeradan başka Tokmağın kardaşı (Örs = اوس) ve (محمد مرزم) (موس) (بهاء الدين يعقوب) da bu ittifaka dahil oldular.

Bu sırada Bahrihazerin şimalinde hükümet süren (Özbek Şah)ın cenuba doğru tecavüze başlayarak Bahrihazer kenarındaki (Derbend)i zabt ile merkezî İrana hücum edeceği duyuldu.

Ebu Sait Han bir miktar kuvvetle şimal vilâyetlerini muhafazaya giderken o sırada Horasanda çıkan bir isyan münasebetile o taraflarda bulunan naibi hükümet Emir Çoban, alelacele Ebu Saidin yanına geldi.

Özbek Han bir iş yapamayacağını anlayınca gizlice çekilmeğe mecbur oldu ise de bunu haber alan İlhaniler Emir Çoban kumandasile Özbek Hanı takip ile dümdar kuvvetini perişan ettiler.

Emir Çoban merkezi hükümete avdet ederken vazifesinde tekâsül

[1] Aksarayî teskeresi

[۲] « قال كان نريد هذا الحرب ان الملك ابا سعيد بن خريدا حصله الحصار من ناحية جوبان وانه استقل بتنفيذ الامر دونته ولم تنقله في المملكة الا مجرد التسمية وابعداقوا ما كانوا مقرين من الملك ابا سعيد وقتل الامير سرنيا وهو الذي تولى ترتيب الملك لابي سعيد » 4 [Nihayetülerep c. 4 Köprülü kütüphanesi S. 1188]

[3] Bu isim arap tarihlerinde (فرمشی) tarihi güzidede (فرمشی) tarzında yazılıdır.

gösteren ümerayı Mogulların inzibatı askerisi mucibince kamçı ile döğdürdü. Bu suretle tedip edilenler Çobanın aleydarları ile birleşerek mühim bir kuvvet teşkil ettiler.

Emir Çoban Gürcistan üzerine yürürken kendisini öldürmek üzere tertibat aldılar ve çobanı bir ziyafete davet ile orada yakalayıp öldürmeği kararlaştırdılar.

Bu tertibat alındıktan sonra Emir (قورمیشی) kendisinin idaresi altında bulunan ve Gürcistana yakın olan (Sürmarı = سرماری) [1] nahiyesinde Çoban için bir davet yaparak onu çağırdı ve Çobana bir takım hadiye-lerde gönderdi.

Çoban daveti kabul ile hareket etti; fakat yolda iken Kormişnin adamlarından Aktay Ali = آق‌تای علی isminde biri gizlice Çobana gelerek suikastten onu haberdar etti ve derhal buralardan gitmesini söyledi.

Bu tertibatı haber alan Emir Çoban oğlu (Emir Hasan) la birlikte kimseye haber vermeden sapa yollardan kaçtılar ve bütün ağırlıklarını terk ettiler.

Çobanın firarından biraz sonra Kormiş Tatar, Gürcü ve Acemden mürekkep on bin kişilik bir süvari kuvvetile çobanın çadırının kurulduğu yere geldi ve kendisini sordu.

Emir Çobanın adamları karargâhta olduğunu söylediler. Kormiş derhal kılıncını çekerek çobanın çadırına hücum etti. İşin ferkına varmayan ve Çobanı çadırında zanneden muhafızlar Kormiş ile maiyyetine karşı koyarak müdafaaya başladılar; iki taraftan üçyüzden ziyade adam telef oldu.

Nihayet (قورمیشی) Çobanın çadırına girmeye muvaffak oldu ise de çadırdı (Ahî Ebubekir = اخی ابوبکر) isminde bir adamdan başka kimseyi göremedi ve ona Çobanı sordu.

(Ahî Ebubekir = اخی ابوبکر) cevaben "kaçmış bize haber vermemiş,, dedi.

Rakibini ele geçiremeyen Kurmiş hiddetinden günahı olmiyan Ahî Bekiri öldürerek Çobanın karargâhını mal ve atlarını yağma ettirdi ve Çobanın takibine atlı gönderdisede bunlar bir şey elde edemediler.

* *

Emir Çoban karargâhından kaçınca yanında biri olmak üzere iki kişi ile birlikte (Merend = مرند) kasabasına can attı.

(Merend = مرند) valisi Emir Nasrattin Çobanı karşılayıp at ve silâh

[1] Sürmarı; Aras nehri kenarında, Aarat dağına altı ferseh mesafede olup pek eski ve müstahkem bir şehir idi. Buranın şimdiki ismi (Sürmeli) olup Erivandan kırk mil mesafededir.

ile kendisine yardım etti ve birlikte Tebriz'e yakın (Sofular köyü)ne geldier.

Çobanın Tebriz'e geldiğini haber alan Ebu Sait Hanın veziri Tebriz'li (تاج الدين على شاه) bin kadar atlı ile Çobanı istikbal etti ve kendisine ikram eyledi. Burdan başka Çobanın gelişinden memnun olduklarını anlatmak için Tebriz) ahalisini de ona karşı istikbale çıkardı.

Emir Çoban için çadır kuruldu (Tebriz) ahalisi kendisine at ve silâh vererek yardım ettiler.

Emir Çoban Tebriz'de bir gece yattı ve yanına vezir (Ali şah) ı alarak hükümet merkezi olan (Sultaniye) şehrine geldiler.

Vezir Ali şah Çobandan evvel Sultaniyeye gelerek Ebu Sait Han'la görüştü ve Çobanı müdafaa ederek hakkında medhusenada bulundu; Çobanın Devlet işlerine vukufundan ve değerli bir şahıs olduğundan bahsile aleyhdarlarının kendisini kışkandıklarını, maksatları hükümeti ele geçirmek olduğunu söyleyerek şu sözleri de ilâve etti:

(İrcin = ايرجين) den duydum, o diyor ki Hanlığa oğlum daha lâyıktır çünkü oğlum Han kemiğindendir..

Bu sözler Ebu Saidi yumuşattı bilhassa son söz onu Emi (ايرجين) aleyhine çevirdi. Çobanın lûtfunu gören ve onun adamı olan (Vezir Ali şah) bu suretle efendisi Çobana nimetşinaslıkta bulundu.

Ebu Sait Han, Çobanın huzuruna girmesine müsaade etti. Bunun üzerine Çoban kefenini yanına alarak Ebu Saidin huzuruna çıktı ve hüngür hüngür ağlayarak:

" Hanın hizmeti için intihap etmiş olduğum adamlarım, yaverlerim katledilmiş, Hanın nimetile topladığım mallarım yağmalanmış ve hürmetim kırılmıştır. Eğer Han, Hazretleri benim katlimi isteyorsa işte ben huzurlarımdayım ve ben onun kölelerinden birisiyim ,"

sözlerini söyledi.

Ebu Sait, Çobanın katli için emir vermediğini söyleyerek hakikati gizledi ve:

" Ben, senin için bir fenalık kastetmedim; fakat bunlar senin düşmanlarındır senin, benim yanımdaki derecene haset ederler ve hem bana ve hem sana karşı huruç ediyorlar. Sana, onlara karşı durmak için müsaade ettim çünkü onlar bu işi benim emrim olamayarak yapmışlardır. ,"

Emir Çoban (İrcin) ve (Kurmuş) ile harbetmek için Ebu Sait Han-dan müsaade aldı ve Ebu Saidin Çobanın kuvvetlerine ilâveten on bin kişi daha verdi. Çoban bu kuvvetlere (كتبا نوين = Ketbuğa Nuyin) in oğlu (Emirtaz) ı kumandan tayin eyledi. Bir kumandan da (فرمونفور المنصوری = Kara sungur Mansurî) idi.

Babasına karşı yapılan suikastı ve muvaffak olamadıklarını haber

alan Memalik irum valisi (Demirtaş) de epiyce bir kuvvet ile pederine yardıma geldi.

Ebu Sait Han da Çobanla beraber olduğunu göstermek için o da bizzat kumandasına aldığı hassa askerile birlikte İrencin ve Kurmişi kuvvetlerine karşı hareket etmek mecburiyetinde kaldı.

••

Çobanın firarından sonra Kurmişi onu bulamayınca vaziyeti arkadaşlarına anlattı ve onunla beraber Tokmak ve İrencin kuvvetleri Çobanı takiben (Tebriz) e kadar geldilerse de Tebriz ahalisi bunlara karşı şehrin kapılarını kapadılar.

Tebriz Naibi (Hacı Katık = حاکم قاطک) şehirden çıkarak bunlara yiyecek içecek ve hayvanlarına su verdise de bunlar Çobanı kabul ile kendilerine şehrin kapılarını kapadıklarından dolayı Hacı (Katık) ı eziyet ile ayaklarından astılar ve fidiyei necat olarak herbiri altı dirhem altın olarak yetmiş bin altın aldılar.

Kurmişi ve arkadaşlarının kuvvetleri (Meyane = ميانه) ve (Zencan = زنجان) a ve sonra (Menare köyü) denilen çiftlik civarına gelerek orada Emir Çoban ile karşılaştılar. (İrencin = ایرنجین) Ebusait Hanı ve sancaklarını görünce şaşırıp ve arkadaşlarıyla müzakere etti. Kormişi:

“Harb etmek lazımdır. Çünkü Han içyüzünde bizimle beraberdir” dedi. Yine (Kurmişi) Emir Çoban gizlice adam göndererek:

“Bana bir işaret yap ben derhal senin hizmetine koşar ve sana itaat ederim,, dedirmişti.

Harp başladıktan sonra Çoban bir bayrak işaretile Kurmişiyi kendi tarafına davet etmiş, fakat kendisi ihtiyatan bayrak altında durmamıştı. Kurmişi bu işaret üzerine maiyetindeki kuvvetle ve olanca şiddetle bayrak sallanan yere hücumetti.

Çoban bayrağın altında bulunmamakta isabet göstermişti, çünkü Kurmişinin Çobana müracaati hile olup maksadı onu öldürmek olduğu anlaşılmıştı.

Pek şiddetli olan bu harpte (ایرنجین) ile maiyeti perişan edildi ve bunların kuvvetlerinin çoğu Ebu Sait Hanın kuvvetlerine iltihak eyledi. Emir İrencim, Kurmişi, Tokmak, Örs, hep yakalandılar ve sultaneye şehrine sevkettiler.

(Sultaneye) şehrinde (yargu = یارغو) yani bir mahkeme teşkil olunarak bunlara isyanlarının sebebi soruldu ve bunların hepsi birden:

“Biz bu işi Hanın emri ve iznile yaptık dediler. Hattâ Kurmişi, Emir Çobana: (محمد مرز = محمد مرز) ile Mehmet Herze = محمد مرز seninle harbetmek ve seni öldürmek için bana Ebu Saidin mektubunu getirdiler,, dedi.

Emir Çoban Yusuf ile Mehmet Herzeyi getirterek bu hususu onlara sordu, onlar da tasdik ettiler, fakat Ebu Sait Han bunları inkâr etti ve: "Bunlar bana yalan söylediler yalan söylemenin ve bana iftira etmenin cezasını bunlara göster,, diye Çobana emretti.

Cengiz Hanın yasası mucibince bunların hepsi idama mahkûm edildi. Bu karar üzerine Emir İrencin hükümdarın donekliğini görünce çantasından bir kâğıt çıkardı ve Ebu Sait Hana hitaben:

"Çobanı katil için verdiğin emir senindir, yanımda taşıyorum,, dedi ve Ebu Saide küfretti. İrencin, Ebu Saidin babasının dayısı olduğu için ona çok ağır sözler söyledi.

Ebu Sait yazıyı inkâr etti ve Çobana dönerek:

"Bunlar hakkında yasanın icabını yap çünkü bunlar hem sana ve hem bana huruç etmiş ve ortalığı ifsad eylemek istemişlerdir,, dedi.

Emir Çoban bunları teslim aldı ve idam eyledi. İdama Emir İrencin ile başlandı ve öldürülmeden evvel işkence edildi. Bunun için (İrenci) yi kaburgalarından uzun demir şişlerle çivilediler. İrenci bu azap içinde Ebu Sait Hana en ağır küfürleri savurdu. Dilini kesmek istedilersede muvaffak olamadılar nihayet çenesinin altından bir demir şiş sapladılar, beyninden çıktı ve öldü. [1]

(İrenci) nin ceseti iki gün olduğu şekilde çivili kaldı. Sonra başını kestiler, Horasan, Azarbaycan, İrakeyn, Anadolu ve Dıyrbekirde dolaştırdılar. Kurmişi ile Tokmak ta böyle çivilendiler. Vak'ayı naklettiğim (Nihayetülerep = نهاية لادب) ismindeki mühim eser (Berzâlî = برزالي) tarihinden ve o da (Alâüttin Ali) isminde Sultaniye şehrinde gelen birisinden naklen vak'ayı şu suretle anlatıyor. Alâüttin Ali diyor ki:

"Sultaniye şehrinde idim, Çoban kendisine huruç edenleri tahkik etti, arattı cemadiyelahire iptidasından [sene 719 H] şevvalin sonuna kadar aleyhdarlarından otuz altı Emir tutturdu, bunların hepsini idam etti, mallarını aldı, kendisinin kaybetmiş olduğu emvalin bir kaç mislini elde etti.

İrencin, ölü olarak üç gün çivili olarak kaldı. Anınla beraber o gün (Tokmak) ve Tokmağın kardeşi (Örs) ve Emir (Bektut = بكتوت) de çivilendiler.

İkinci günü Yusuf Bikâ = يوسف بك ile kardeşini ve Emir (Ponay) yı

[1] (Aynî) nin (İkdülcüman) 719 senesi vukuatı arasında Musul, Mardin ve havası Emiri (İrenci) nin merkezi hükümete celp edilmek istenüp, çobanla araları iyi olmadığından gitmeyip korkusundan asker toplayarak çobanı baskın ettiğini ve ele geçiremediğini ve kendisinin yakalanarak katlolunduğunu yazdıktan sonra (Kurmişi) hadisesini yine o sene içinde ayrı bir vak'a olarak gösterir.

çivilebiler. Üçüncü günü Tokmağın her biri yedi yaşında iki oğlu da çivilendi.

Dördüncü günü (İrencin) in (Vefadar = وفادار) namında onbeş yaşındaki oğlunu idam ettiler. (İrencin) in Emir Ali ismindeki büyük oğlu vaka esnasında katledilmiş ve başı kesilerek annesi olan (Sultan Ahmet bin Abka) nın kızı (Güncişk = جُنَيْشَك) in kucağına bırakılmıştı. [1] Çünkü bu kadın muharebede hazır idi.

Güncişk Hatun, Ebu Sait Hana götürüldü, yere çalındı ve atların ayakları altında can verdi.

Yedinci günü (kurmişi) yi getirdiler, sakalını buldular. Başına bir keçe külah geçirdiler bir tahtaya çivilediler, Sultaniye şehrinde dolaşırdılar. Sonra Çobanın huzuruna getirdiler, oklar ile vura vura öldürdüler. [2] Horasan hududundan Kormişinin kardaşını da getirip idam ettiler. (İrencin) in (Kutlu Şah = قُتْلُو شَاه) Hatun ismindeki kızını da getirdiler, bu kadın (Mehmet Hüdabende) nin zevcelerinden idi, Ebusaite:

“Bu kadın benim babamı zehirlemiştir,” diye öldürmek istedi de vezir (Alişah) mani oldu, şefaati etti. (Kutlu şah Hatun) sonra Çobanın oğullarından (Dımışk Hoca = دَمِشَقْ حَوْاجِه) ya tezvic edildi.

Katledilen Emir Tokmağın zevcesi ümeradan olan (Taz bin ketbuga nuyin = طَاز بِن كَتْبُغَا نُوَيْن) ya verildi. İdam edilenlerin hepsinin cesedi atçe yakıldı, hiç birisi gömülmedi. [3]

Bu vak'a Emir Çobanın mevkiini kuvvetlendirdi, onu en müdhiş düşmanlarında kurtardı, Ebusaide karşı Çobanın tahakkümü arttı. Oğullarının her biri vali, ordu kumandanı gibi mühim hizmetleri ele aldılar. Hiç bir vaziyet Çobana karşı gizli kalmadı; bu suretle her tarafla istihbarat Rebekesi tesisedildi.

Emir Çoban zevcesi ve hükümdar Ebu Said Bahadır Hanın hemşiresi (Dolandi = دَوْلَانْدِي) hatunun vefatı üzerine hükümdarın diğer hemşiresi (Satı bey) hanımı istedi. Ebu Said muvafakat ederek (712 H 1321 M) senesinde düğünleri yapıldı. Yine bu 721 hicri senesinde Altınorda Hanlarından (Özbek Han) tekrar Ebu Saidin memleketine tecavüz etmek istemiş ve kendisine yardım etmesi için Mısır hükümdarına da müracaat etmişti.

[1] Emir Ali, babası (İrencin = اِبْرَنْجِين) tarafından, Ebusaitten ziyade saltanata layıktır diye ortaya sürülmüştü.

[2] (İkdil' Cüman = اِكْدِيلْ جُمَان) ismindeki eser sakalı traşedilmiş, gözlerine mil çekilmiş olarak sultaniyede dolaştırıldığını yazıyor.

[3] Nihayetül'ereb C.4 [Köprülü Kütüphanesi] 1118 S]

Mısır hükümdarı (Melik nasir Mehmet — ملك ناصر محمد) Özbek Hanın kendisine ittifak teklif eylediğini ve kendilerile dost olduğu için bu teklifi reddettiğini naibi hükümet olan Emir Çobana bildirdi. Emir Çoban bu haberi işidince kuvvetli bir ordu ile Özbek Han üzerine yürüdü ve Mısır hükümdarına da (Memliküsselami مملوك السلاوى) riyasetinde bir heyet göndererek teşekkür etti ve:

“Ben Özbek Han üzerine gidiyorum himmetiniz bizimle olsun,, şeklinde mektup yazdı. [1]

(722h 1322 m) senesinde Emir Çobanın Mısır hükümdarına bir elçi ve bir mektup göndererek kendisine (Harran حران dan yer verilmesini ve orada bir çiftlik tesis ederek haremeyni şerife vakfedeceğini bildirdiğini (İkdülcüman عقدا بجان) yazıyor. Bu vakayı (Kitabüssülük كتاب السلوك 721 senesi vukuatı arasında zikrediyor. [2]

Emirçoban (722 h. 1322 m.) senesi içinde oğlu Memaliki Rum valisi (Demirtaş)ın isyanından dolayı ikinci defa Anadolu'ya geldi ve oğlunun isyanını bastırarak Demirbaşı beraberinde Ebu Saidin huzuruna getirdi.

Ebu Sait Han, çobanın nüfuzundan çekindiği için bilmeceburiye Demirtaşı affederek tekrar Anadolu'ya gönderdi.

(724 h. 1325 m.) senesinde Ebu Saidin veziri (Taciddin ebülhasan Ali Şah = تاج الدين ابوالحسن على شاه) vefat etti [3]. Vezaret mevkiine çobanın adamlarından (Sayin) getirildi.

İşte bu tarihten az sonra Emirçobanın kızı (Bağdat Hatun) sebebile hükümdarla çobanın arası açıldı ve bu açıklık çobanın katline ve handanın izmihlâlüne sebep oldu.

Emirçobanın kızı (Bağdat Hatun) çok güzel bir kadındı. Çoban bunu 723 hicri senesinde bunu İlhanilerden (امير شيخ حسن بن امير حسين) ne vermişti.

Ebu Sait Han (725 h. 1326 m.) senesinde ve henüz yirmi yaşında bulunduğu sırada (Bağdat Hatun)'a aşık oldu. Cengiz türesi mucibince beğendiği ve almak istediği bir kadını zevcinin terketmesi lâzım geliyordu.

Ebu Sait bir mahremi vasıtasile çobana haber göndererek Bağdat hatuna olan alakasını bildirdi ve onu istedi. Emir çoban bu müracaatı şiddetle reddetmek ile Ebu Sait müteessir oldu ve (روضة الصفا) nın mütalâasına

[1] (İkdülcüman عقدا بجان) 721 senesi vukuatı, (Kitabüssülük = كتاب السلوك) de bunu 721 vukuatı arasında yazar.

[2] Kitabüssülük كتاب السلوك şöyle diyor: (721 senesi içinde çobanın elçisi geldi ve kendisine Mısır harap çiftliklerinden birinin haremi şerife vakf edilmek üzere verilmesini rica etti. Çiftliğin mektupları gönderilmek üzere elçi iade olundu.

[3] (Taciddin Alişah bin Ebu Bekir Tebrizi = تاج الدين عليشاه بن ابوبكر تبريزي) evvelce Tibrizde sımşar idi. Sonra vezir (Residittin = رشيد الدين) ne intisap ederek onun ve Emir çobanın teveccühünü kazandı ve o sayede vezaret mevkiine kadar çıktı. vefatı 724 senesi cemaziyelahirinde olup Tibrizde bir camii vardır.

göre düşünceden zayıfladı. Çadırından pek ender olarak dışarıya çıkar oldu.

Emirçoban, hükümdarı tebdil hava maksadile (Bağdat)a götürdü. Çobanın maksadı onu av ve saire ile oyalamaktı. Çobanın bu vaziyeti Ebu Saidin kinii tahrik etti ve aralarındaki rabita gevşedi.

Birde Ebu Sait, çobanın oğlu olan (Dimışk Hoca) dan babasına şikâyet etti ve (anı benim yanımdan al götür) demişti. Ziyra vezir (Nusratüddin Sayin = نصر الدين صاين) çobanın kendi adamı olduğ halde her fırsatta çoban ve evlâdı aleyhine Ebu Saide ilkaatta bulunuyordu. Hatta: "Memleketin ekse hasılâtı çobanilerin mesalihine sarfediliyor. Mütebakiside yine Alanların emrile gidiyor. Ben ki padişahın veziri hâsıyım bir iki dinar ve bir batmandan başka bir şeye malik değilim,, diyerek Ebu Saidi Çoban aleyhine tahrik ediyordu.

Emir Çobanın oğlu (Dimışk Hoca) vezirin mefsedetlerinden babasını haberdar etti.

Çoban merkeзде vaziyetini tehlikeli gördü ve uzun bir sefere lüzum göstererek Ebu Saidin yanında bırakacağı oğlu (Dimşak Hoca)ya mukabil vezir (Sayin)i rehin makamında yanına alarak çıktı.

Çoban Ebu Saidin şüphesini tahrik etmeden sefere lüzum göstermişti ve hükümdara Horasan taraflarının ehemmiyetini anlatarak (Çağatay) şehzadeleri hücum ederlerse (Horasan)ı kolayca ele geçirirler. orada ne bir muktedir Emirimiz ve nede askerimiz vardır gibi sözlerle Ebu Saidin muvafakatini aldı.

Çoban sefere giderken yanında vezir (Sayin) den başka Eğrenc = اكرنج, Emir Mahmut Bey, Emir Mehmet Bey, Ebu Saidin dayısı Emir Mehmet Ali de vardı.

Çobanın maksadı fırsat zuhurunda (Emir Sain) Hesabını görmek ve birde kendine aleyhtar olabilecek ümerayı elinin altında bulundurmaktı. Hükümdar yanındaki bütün işleri oğlu Dimşık Hocaya bırakmıştı.

Çoban (Horasan)da fevkalâde olarak karşılandı, oradan (Herat) e hareket etti. Buraya vusulünde (Kaan) tarafından kendisine bir elçi gelerek takdim edilmek üzere elçiye, görenleri hayrette bırakacak derecede hediyeler tevdi eyledi.

Bu sırada yani (726 h. 1327 m.) senesinde Çağatay Hanlarından (Termaştın) Hanın (Gazne) ve (Kandhar) da harbe hazırlandığını Çoban duydu ve oğlu (Emir Hasan)ı gönderdi.

İki kuvvet (Gazne) havalisinde karşılaştılar. kanlı bir muarebe neticesinde (Emir Hasan) galip geldi ve askerile (Gazne)ye girdi.

(Emir Hasan) Gazne'de fevkalâde tahribat ve yağma yaptı [1].

*
*
*

(Dimişk Hoca) Emir Çobanın üçüncü oğludur. Emir Çoban Horasana giderken merkezin bütün işlerini bu oğluna bırakmıştı Dimişk Hoca, mağrur, dürüst bir adam olup on bin kişilik bir ordunun da kumandanı idi [2].

Ebu Saidin hiçbir kuvvet ve nüfuzu yoktu. Bu halden pek sıkılan hükümdar babasına, oğlunu şikâyet etti. Çoban Horasan seferi esnasında oğluna mektuplar yezarak nasihatte bulunmuştu [3].

Bu nasihaleler (Dimişk Hoca) ya müessir olmadı; bilâkis o, şımarıklığı arttırarak hükümdara karşı hurmetsizce hareketlere de cür'et etmişti.

Ümera, Dimişk Hocanın muvafakatı olmayınca hükümdarın yanına giremiyorlardı.

Ebu Sait, bu tahakküm ve istbdattan bıktı, bir gün ümeradan bazılarını gizlice yanına çağırıp, Dimişk Hocadan şikâyet etti.

Ümeradan biri (Dimişk Hoca) nin (Sultaniye) civarında evi bulunan ve (Mehmet Olcayto Han) ın (kuma) yani cariyesile gayrimeşru münasebatta bulunduğunu Ebusaide söyledi [4] ve arasıra o kadının çadırine gittiğini de ilâve eyledi.

Ebusait pu ihbarı tahkik ettirerek doğru olduğunu anlıyarak Dimişk Hocanın katlini emretti.

Bu emrin infazı çok zordu; Dimişk Hoca keyfiyetten haberdar oldu ve ümerayı davet ederek onları padişaha muhalefet ve isyana teşvik eyledi ve hayli sözlerle vaitlerde bulundu.

Ümera, Dimişk Hocanın hoşuna gidecek sözler söyliyerek dağıldılar. Ertesi gün hiçbir Emir onun yanına gitmedi.

Ebu Sait han kaleyi kuşattırdı, o sırada tesadüfen bir takım eşkiyanın başları Sultaniye ye getirilmişti. Ebu Sait bunlara haber göndererek (Heratta çobanı ve nedimlerini öldürdüler bu başlar onların başıdır) diye bağrışmalarını emrettiğinden bu eşkiya başlarını getirenler bu suretle işaatta bulundular.

Bunu duyan (Dimişk hoca) şaşaladı. Bunun doğru olup olmadığını tahkik edemedi. Maiyetine mutemet adamlarından on kişi alarak geceliyin

[1] Emir Çobanın Horasana hareketini ve orada muharebatını (nihayetülarp) 727 se- nesinde ve (روضة الصفا = Revzatu'ssafa) ise 726 gösteriyorlar.

[2] (Düreri Kâmine = درکاته) nin (Çoban' nuyin) bahsi.

[3] (Ravzatussafa) da Çobanın (Horasana azimeti) bahsi.

[4] Melik Ebusaide dediler ki (Dimişk Hoca seni katledecektir). Bu mütalea tahkikatla teayüt etti. (Olcayto Han) ın bazı kadınlarla Dimişk Hocanın münasebeti anlaşıldı. [Nihayetülerep = نهاية الارب c. 4, numara 1188].

kalenin cenubundan dışraya fırlayup, kaleyi muhasara eden askeri yararak kaçtı.

Ebu Sait, Dımışk hocanın takibine (Aka lülü = اكا لولو) i gönderdi. Aka lülü ve maiyeti Dımışk hocaya yetiştiler. Dımışk hoca kendini müdafaa etmek istedise de muvaffak olmadı. (Mısır = مصر) ismindeki Emir Dımışk hocayı katletmek istedi, Dımışk hoca bunlara yalvardı ve (beni sultanın huzuruna götürünüz) dedi.

Aka lülü; o iş kolay değildir, Ebu Saidin muvafakatını almak lâzımdır diye Dımışk hocayı öldürtmedi. Mısır Ebu Saidin yanına giderek Dımışk hocanın katli için muvafakatını aldı ve derhal öldürüldü. 727 şevval 1327 eylül]

Dımışk hocanın başı Sultaniyeye getirilip kale kapısına asıldı ve hazine ve eşyası yağmalandı.

Bu yak'a üzerine Ebu Sait Han Horasan ümerasına haberler göndererek Dımışk hocanın katledildiğini ve Çoban ile taraftarlarının da derhal öldürülmelerini bildirdi ve ihtiyaten hudut ümerasını da yanına çağırđ. Horasan Emirleri Çoban aleyhine kıyam etmedikten başka Çobanı haberdar ettiler.

Ebu Sait, Emir Çobanla harpetmek üzere Sultaniyeden çıktı bir kaç gün (Kazvin) de kalarak harp levazimatını ikmale çalıştı.

Ebu Sait vezarat mevkiini eski vezir (Hoca Hurşid) in oğlu (Hoca Gıysiddin Mehmet = غياث الدين محمد) e verdi.

*
**

Emir Çoban oğlunun katlinden haberdar olunca şaşırdı ve kendinin de katli için Ebu Saidin emirlerinden de haberdar oldu. Horasan ümerası bu emrin kabili tatbik olmadığını anlamakla beraber Çobanın maiyetinde bulunan ve onunla birlikte Horasan seferine iştirak eden (İkrenc = اكرنج), Emir Mahmut, Emir Nevruz, Emir Mehmet, Ebusaidin dayısı Emir Çiçek[yani Emir Mehmet Ali] da Ebu Saitten kendilerine gelen mektupları alarak keyfiyeti Çopana arz ile sadakatlarını te'yit eylediler.

Emir Çobanın bu dehşetli vaziyetten maneviyatı sarsıldı yanında bulunan oğlu (Emir Hasan) la görüştü.

Emir Hasan, işin pek ciddi ve korkulu olduğunu, ümeranın sözlerine aldanmayarak onları derhal idam eylesini ve Ebusaide karşı isyan ile çağatay hükümdarlarından istimdat etmesini, Horasanda kalmasının muvafık olup bura halkının kendilerine muti olduğunu, Çobanın diğer oğulları Mahmudun Horasanı ve (Demirtaş) ın da memalikirumu muhafaza edeceklerini söyledi.

Emir Çoban, oğlunun mutalaasını beğenmedi, bununla beraber oğlu Dımışk Hoca hakkında Ebusaide gammazlık yapan vezir (Sayin) i derhal katletti.

Emirçoban, bundan sonra büyük bir ordu ile Ebu Saitten intikam almak üzere (Irak)a harekete hazırlandı. Emri altındaki askerin mevcudu yetmiş bin kadardı.

Çoban (Meşhed)e gitti, maiyyetindeki ümeraya kendisine mühalefet etmiyeceklerine dair orada yemin ettirdi. Bir kısım ümera istemiyerekten yemin ettiler. Çoban (Meşhet)ten (Semnan = سمنان) a geldi ve urada (شيخ ركن الدين علاء الدولة سنانی) nin hankahında ümerasına tekrar yemin ettirdi.

EmirÇoban, Şeyh Semnaniyi Ebu Saide göndererek oğlunun katli için gammazlık edenlerin kendisine teslimi şartile hükümdara kılıç çekmek istemediğini söyledi.

Ebu Sait, Şeyh Semnaniye çok hürmet gösterdi, Şeyh ona nasihat etti ve Çobanın sözlerini anlattı.

Ebu Sait Han, Çoban ve Çoban zadelerin memlekete tasallütlarını saydı, döktü ve eğer Çoban kendisi her şeyden el çekerek bir köşeye çekilip ibadetle meşgul olursa ne alâ yok eğer teannüt gösterirse ikisi-arasında hakimi adilin kılıncı olduğunu katiyetle beyan etti. شيخ علاء الدولة سنانی keyfiyeti Çobana anlattı ve ona da nasihat ederek hükümdara mühalifetten vazgeçirmek istediye de muvaffak olamadı.

Ebu Saidin vaziyetine karşı Emir Çoban fevkalâde hiddetlendi ve he-man Kohar = قهرمار mevkiine geldi. İki ordu arasında bir günlük me-safe kalmıştı. Ebu Sait (Kazvin)de bulunuyordu.

Emirçobanın yanında bulunan ümeradan Mehmet, Ebu Saidin dayısı Emir çiçek ve Emir Mahmut, Nevruz ve diğer bazı rüesa otuz bin ka-dar adamlarile geceliyin Çobanın ordukâhından kaçup ertesi sabah Ebu Saidin yanına geldiler; Eb Sait bunlara iltifat etti.

Emir Çoban bu vaziyet üzerine mevcudnunun bakiyesile muharebeye cesaret edemeyerek daha doğrusu bunlarında Ebu Saidin kuvvetlerine iltihakından korkarak Horasana çekilmeğe karar verdi.

Emir Çoban çekilirken sapa yolları ihtiyar etti ve pek çok sıkıntı çekiyordu.

Emir Çoban, oğlu (Hasan) ın sözünü dinlemediğine nadim oldu ve çöl yolunu takip ediyordu.

Üç gün gittikten sonra zevcesi ve Ebu Saidin hamşiresi (Satı Bey) ile diğer zevcesi (Gerdun Çin) i kendi akibetine iştirak ettirmemek için on yedi kişi ile Ebu Saidin yanına gönderdi ve onlara:

(Sizin padişaha karabetiniz vardır, benim günahımla muazeze olun-mayınız) diye veda eyledi. Ebu Said bunlara da hüsnü muamele eyledi.

Çöl yolunun müşkülâtı Çobanın yanındaki adamlardan bir kısmını da kendisini terke icbar ediyordu.

Ebu Sait, Çobanı takip için arkasından bir miktar kuvvet gönderdi-sede (Toğas) kumandasında olan bu kuvvet (Save) ye kadar gitti ve Çobanın çöl tarikile çekildiğini haber alınca yetişemiyceğini düşünerek avdet etti.

Çobanın oğlu (Emir Hasan) babasından ayrılarak (Harezmi) taraflarına gitti. Çoban ise (Kaan) a müracaat ve ondan kuvvet alarak İrana yürümek üzere o tarafa harekete karar verdi.

Çoban (Mürgı ab) e kadar bu fikirde iken buraya gelince (Kaan) ın yanına gitmekten sarfı nazar eyleyerek kendi yetiştirmiş olduğu Meliki Kirt denilen Herat Meliki (Gıyaseddin) nin yanına gitmeği münasip gördü.

Çobanın maiyyeti, Harat meliklerinin vefasızlığından bahs ile kendisini bu fikirden çevirmek istedilerse de muvaffak olamadılar. Çoban Herata geldi ve Gıyasüddin, onu zahired hüsnü kabul etti. [1]

Bundan az sonra Ebusait Han Herat melikine bir ferman göndererek Çobanın katlini istedi, Gıyasüttin bu emir üzerine epeyi tereddütlü dakikalar geçirdi. Çobanı öldürmeğe hükümetinin perişan olacağını ve onun yerine kendinin katledileceğini, emri infaz etse Çoban kendisinin veli nimeti olduğunu düşündü. Nihayet birinci şık galebe çalarak efendisini öldürmeğe karar verdi ve Ebusaidin fermanını Çobana gönderdi.

Çoban bunu görünce ağlamağa başladı, aradaki hukuka güvenerek kendisine itimaden (Herat) a geldiğini söyledise de bunların hiç bir faidesi olmadı. Bir defa olsun Herat meliki ile görüşmesini istedi ona da muvafakat gösterilmedi.

Hayatından ümidini kesen Emir Çoban Gıyasüttine heber göndere-rek üç vasiyette bulundu ve bunların ifasını reca etti.

Bunların birisi başının bedeninden ayrılmaması idi. Eğer öldüğüne dair nişan isterlerse iki turnaklı olan baş parmağının nişan makamıda gönderilmesi.

[1] Bu vakayı (Niyayetül ereb) şöyle anlatıyor :

"Horasan mülhakatından Herat e vasıl olunca istikbaline oranın naibi çıktı, bu adam cesur ve cüret'kâr idi. Bunun meşhur kanlı maciraları vardır. Bu adamı çoban yetiştirmiş ve ilerletmişti. Herat hakimi çobana hürmette bulundu Herata giderek kış geçinceye kadar orada ve sonra istediği hareket etmesini teklif etti, çobae bu sözlerle itimat ile teklifi kabul eyledi. Söylendiğine göre Çobanın oğlu (Hasan) bu tarzı beğenmedi, babasını bu fikirden vaz geçirmek istedi ve Herat Melikinin vefasızlığını söyledi. Çobanın ayaklarındaki (nikris) hastalığını kendisinin seyrü hareketine manidi, onun için (Herat) a girmeye mecbur oldu.

Çobanın oğlu (Hasan) babasından ayrıldı ve altın ordu hükümdarı (Özbek Han) ın yanına gitti, ikram gördü. [c 4 sahifa 446 Köprülü kütüphanesi]

İkinci vasiyeti, cesedinin Medinei münevvereye gönderilerek oradaki imaret ve hayratının yanına defnedilmesi.

Üçüncü vasiyeti Ebu Saidin hemşiresinden olan (Cilav Han) ismindeki küçük oğlunun diri olarak sultana gönderilmesi.

Çoban, bu küçük oğlunun küçüklüğüne bianaen belkide öldürülme-yeceğini zannetmişti.

Çoban öldürüldü, iki tırnaklı baş parmağı nişan olarak Ebusaide gönderildi, adamları da ifnâ olundu. (728 H)

Çobanın cesedi bir tabuta konarak Bağdada gönderildi (728) hicri senesi şevvalinde Medresei Müstensiriyede namazı kılındı, oradanda İrak hüccac kâfilisi ile Mekkeye naklolundu.

Na'sî kâbede tavaf ettirildi. Arafata ve Minaya çıkarıldıktan sonra Medineye gönderildi [1]

Emir Çobanın na'sî Medinedeki türbesine defnedilmedi. Çünkü Mısır hükümdarı (Melik Nasır) Çobanın Medinedeki türbesine değil Beki' kabristanına defnedilmesini Medine Emirine hecinli adamla haber göndermek suretile emretmişti. O suretle hareket olundu. Kabri (Baki' = بكي) de (Hazreti Hasan) kabri civarındadır [2]

Emir Çobanın menkûben vefatı üzerine cenazesine bu kadar ehemmiyet verilmesinin sebebi Ebusaidin (Bağdat Hatun)u kocasından boşatarak alması ve Bağdat Hatunun hatırına riayeten babasının naşine hürmetkâr bir vaziyet takınması idi. Hattâ Ebusait naşin Medineye gönderilmesi için kırk bin altın bile vermişti.

* *

Emir Çoban (Nuyin) lâkabile maruftur [3]. Kendisi (Gazan Mahmut Han)ın hükümdarlığı zamanından itibaren yükselmiş, Mehmet Hüdabendenin itimadını kazanmış ve onun oğlu Ebusait Han zamanında teferrüt ederek bütün hükümet işlerini ele alarak hükümdarın ehemmiyetini hiçe indirmişti.

Kendisi hakkında yukardanberi yazdığımız vakayı gözden geçirilince hüsnü idresile beraber tagallüp, tahakküm ve hunharlığı göze çarpar. Çobanın şahsan cesur, şedit ve azimkâr olduğunu da tarihler yazarlar.

Bazı arap tarihleri [4] Mehmet Hüdabende ile Mısır Hükümdarı

[1] Kitabüssüluk

[2] (اعيان مصر) ، (المتجب في كتمة تاريخ حلب، نهاية الارب)

[3] Nuvin, Nuyan, Nunin ve bazı arap tarihlerindeki Nüveyr gibi muhtelif suretlerde yazılan ve okunan bu isim şehzade, hükümdar manasına geldiği gibi, serasker, serdar ve bin kişiye kumanda eden şahsa da denir.

[4] Düreri kâmine, (Ayanülasr = اعيان مصر)

Melik Nâsır arasındaki münâferetin bertaraf edilerek bunun dostluğa intikal etmesine Emir (Çoban Nuyin)'in hizmet ettiğini yazarlar.

Emir Çoban, (726H.) senesi cemaziyelevvelinde Mekkei Mükerrerremeye su getirtti [1326 nisan]. Bu su, yalnız Mekke haricinde kalmayıp Safa, Babıbrahim ve Medine vadilerine de çeşmeler yapılmak suretile hertarafa isale olundu. O zamana kadar su Mekke'de vrara ile satılarken sırf bu mühim hayır sayesinde bu en müthiş ihtiyaç bertaraf oldu [1].

Emir Çoban bundan başka Medinei münevvere'de, Haremi şerif civarında bir medrese ile vefatında defnedilmek üzere bunun yanınada bir güzel türbe yaptırmıştı [2].

* *

(اعیان مصر = Ayanül'asır) isimindeki mühim eser Çobanın hini katlinde altmış yaşlarında olduğunu ve Gazat zamanında (Dimşk) a geldiği vakit büyük kumandanlardan bulunduğunu yazar.

§

(امیر چوبان نويين = Emir çoban Nuyin) in dokuz oğlu vardı. Bunların en büyükleri (Emir Hasan) idi [1]. Emir Hasan Horasan taraflarının emiri idi.

(Emir Hasan) in üç oğlu olup en büyüğü (تالاش = Talaş) dır [2]. Bu çocuk babasile beraber (Mazendaran) a ve oradan da dostlarının muave-netile (Harezm) e gitmişlerdi.

(Harezm) de (قولوق خان = KutlukHan) isminde Emir Altun ordu Han-larından (Özbek Han) namına hükûmet ediyordu. (Kutluk Han) Emir Hasan ile oğluna hüsnü muamele ederek onları (Özbek Han) ın yanına gönderdi.

Özbek Han baba ile ogula iltifat etti ve onlara Sancak verip Çer-

[1] Bu, su meseli şöyledir: her sene Iraktan Mekkeye pek çok hacı geliyordu, Bunlar Mekke'de suyun azlığından şikâyet etmekte idiler. Haç mevsiminde bir kırba su on Mesudî dihem idi. Haç mevsiminden gayrisinde de altı, yedi dirhem idi. Ebusaiddin naibi Çoban Mekke'de bir hayrat yapmak istedi; bazıları bu su meselesini arzetttiler. Çoban 725 hicrî senesi haç mevsiminde emniyet ettiği bir adamını elli bin altın vererek Mekkeye gönderdi. Haçtan sonra Çobanın adamı orada kaldı ve tellâl çağırarak amele dave tetti ve yevmiye üç dirhem ile amele ve hatta arap kadınları bu su işinde çalıştılar; nihayet 726 senesi cemaziyelevvelinin yirmi sekizinde Safa ile Merve arasında su aktı. Bu su işi dört ayda bitti [kitabüssülûk] ten tercüme.

[2] (عقباچان = İkdilcüman) Emir Çoçanın binicilikte mahir olan (Bayam Hoca) is-minde bir oğlundan daha bahsediyor.

[3] Bu isim tarih كزیدهءك Avrupa tabında (مالش) ve aynı sahifede bir satır sonra (الشي) diye yazılmıştır. [Sahife 610]

keslerle harbe gönderdi. Emir Hasan ile oğlu bu harpte fevkalâde yararlık gösterdiler, Emir Hasan harpte yaralandı ve bundan müteessiren vefat eyledi; oğlu da bir müddet sonra tabii ecelile vefat etti.

(Emir Hasan)ın diğer oğlundan biri (Hacı bek) diğeri (Koç Hüseyin)dir. Bunlardan Hacı beki amcası Demirtaşın oğlu (küçük şeyh Hasan) zehirletti; (Keç Hüseyin) i ise rakip Hanlardan Süleyman Han öldürttü.

§

Emir Çobanın ikinci oğlu Memaliki rum valisi (Demirtaş) dır. Bunun hakkında aşağıda mufassal malûmat verilmiştir. Yalnız burada Demirtaşın yaş sırasile (Küçük şeyh Hasan) (Eşref), (اشر = Eşter), (مصر = Mısır) isimlerinde dört oğlu olduğunu yazmakla iktifa edildi.

§

Emir Çobanın üçüncü oğlu (Dimişk Hoca) dır. Emir Çoban, Gazan Hanla beraber Dimişk seferinde iken doğan oğlunun adını (Dimişk hoca) koymuştu.

Dimişk hocanın dört kızı olup en büyüğünün adı Dilşad Aka idi. Vakur ve fadıl olan bu hanımı Ebu Said almıştı. Ebu Saidden sonra Dilşad hatunu, (Emir Şeyh Berzék) aldı ve bu izdivaçtan Irak hükümdarı (Sultan Üveyis) doğdu. Meşhur şair (Selmanı Savci) nin bu Hanım hakkında medhiyeleri vardır.

§

(Çoban Nuyin) in dördüncü oğlu Gürcistan hâkimi Mahmut idi. Dimişk hocanın katlinden sonra Ebu Saidin askeri Mahmudu yakalayıp (Tebritz) de öldürdüler. Bunun da dört oğlu vardı. İki oğlu amca zadelere (Şeyh Hasan Küçük) zehirlettirdi. Diğer iki oğulları da Emir İlkâ = امير ايلكا ve Emir Şeyh Hasanın oğlunun siayetile katl olundular.

Emir Çobanın bu Emir Hasan, Demirtaş, Dimişk Hoca, Emir Mahmut isimlerindeki oğulları Ebu Saidin zevcesi (Bağdat Hatun)un anaları birdi.

§

Çobanın beşinci oğlu (Cilav Han = جلاد خان) dır. Bunun validesi Sultan Mehmet Hudabendenin kızı ve Ebusaidin hemşiresi (dolandı = دولاندی) Hatundur[1]. Çoban, katlinden evvel bu çocuğun dayısı Ebu Sait Hana gönderilmesini vasiyet etmiş ise de bu vasiyyeti yerine getirilmeyerek çocuk öldürülmüştür.

§

[1] Bu ismi tarih güzide (Dolavendi = دولاندی) diye yazar (Avrupa tab'ı sahife 906) razatüssafa bazı tarihlerde de (Devlet mendî = دولت مندی) denildiğini kaydeder.

Çobanın altıncı oğlu Emir (Siyürgan = سيورغان) olup validesi Ebusai-
din diğer hemşiresi (Satı bey = ساتى بك) dir.

Çobanın yedinci oğlu (Siyük Han = سيوك خان) sekizincisi (Yağı Bastı =
ياغى باستى) dokuzuncusu ise (Nevruz) dur. Bu son üç çocuğun da anası birdir.

Ebu Sait Çobanın işini bitirdikten sonra (Tazı Togay = طازى طغاي) yı
Horasana Emir yaptı ve halâ sevgilisi devam eden (Bağdat Hatun) u al-
mak istedi ve bütün manileri bertaraf ettikten sonra (Kadı Mübarek Şah) ı
çağırdı ve ona:

“Emir Şeyh Hasanın yanına git ve her ne yaparsan yap, anı bu
kadından ayır,” dedi.

Mübarekşah, (Şeyh Hasan)ın yanına gitti ve onunla mahrem görüştü.
Gerek kendi vaziyetini ve gerek işin akıbetini ona anlattı. Şeyh Hasan
işin sonunu düşünerek (Sultanın emri can ve baş üstüne) diyip Bağdat
Hatundan bilmecriye ayırdı. Bu suretle Ebu Saitte maşukasına kavuştu.

Bağdat Hatun, Ebu Saidin vefatından sonra ana halef olan ve Hü-
lagûnun biraderi (Arık Boğa = اريق بوغا) neslinden (Muizzüttin Arpa Han
مؤيد الدين ارپا خان) tarafından (736 H. 1335 M) Ebu Saidin mesmumen ölümü-
ne sebebiyet verdiği bahanesile katledilmiştir.

Fevkalâde güzel olan (Bağdat Hatun) babasından ziyade umuru
hükûmette müessir olmuş ve bir aralık (Hünkâr) lâkabını almıştı.

§

Emir Çobanın evlâdlarına fevkalâde muhabbeti vardı. Bilhassa Bay-
ram Hoca, Demirtaş ve Dimişk Hocayı çok severmiş [1].

Methal olan birinci kısmın sonu

21 teşrinevvel 1930

Uzun çarşılı oğlu
İsmail Hakkı

[1] « دكان چوبان بفرح باولاده هؤلاء وكانوا فرسان الخيل وكان يبيعهم عبدة عظيمة بحيث انه لا يقدر يزارتهم ساعة واحدة »

[C 22. S 10 Veliyyüddin kütüphanesi İkdil'cüman = عقدا لجان]